

עיר התורה שקרובה אליך

מרדכי מלכא

רב ואב"ד עיה"ק אלעד ת"ו

יו"ר ועדת סת"ם העולמית

הרבנות הראשית לישראל

לשכת הרבנות הראשית אלעד. ראש העין. הרצליה

בד"צ אלעד*בתי הוראה*שרותי דת*רישום נישואין*כשרות*מקואות*עירובין

The office of Rabanoot Eled – in hesd of Rabbi MORDECHAI MALKA

המלך

פרשת בהר

אור

איסור ניצול חולשת הזולת

ויקרא פרק כה (מג) לא תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך: (מו) והתנחלתם אתם לבניכם אחרים לרשת אהיה לעולם פהם תעבדו ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך: דרשת חז"ל:

ודרשו חז"ל בספרא בהר פרשה ו (ב) לא תרדה בו בפרך, שלא תאמר בו החס את הכוס הזה והוא אינו צריך, הצין לי את הכוס והוא אינו צריך, עדור תחת הגפן עד שאבוא, שמא תאמר לצורך עצמי אני עושה, והרי הדבר מסור ללב שנאי ויראת מאלהיך הא כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך. **עוד דרשו בספרא בהר פרשה ו סוף פרק ז** אחרת וכתבו. (ו) לעולם בהם תעבודו, אין לך בהם אלא עבודה בלבד. ובאחיכם בני ישראל איש באחיו, אין לי אלא איש באיש איש באשה אשה באיש מנין ת"ל איש באחיו מכל מקום. ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך, בו אין אתה רודה בפרך, { אבל } רודה אתה בבן חורים בפרך: **וכן הוא בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) ויקרא פרשת בהר דף עד ע"א**, מדברי חז"ל משמע שרק בעבד ישראל נאמר לא תרדה אבל עבד כנעני וכן בן חורין מותר לרדות בו בפרך ודבר זה למדו מהפסוק השני. **וכן פסק רמב"ם הלכות עבדים פרק א הלכה ו** כל עבד עברי אסור לעבוד בו בפרך, ואיזו היא עבודת פרך זו עבודה שאין לה קצבה ועבודה שאינו צריך לה אלא תהיה מחשבתו להעבידו בלבד שלא יבטל, מכאן אמרו חכמים שלא יאמר לו עדור תחת הגפנים עד שאבא שהרי לא נתן לו קצבה, אלא יאמר לו עדור עד שעה פלונית או עד מקום פלוני, וכן לא יאמר לו חפור מקום זה והוא אינו צריך לו ואפילו להחם לו כוס של חמין או להצין ואינו צריך לו אסור ועובר עליו בלא תעשה שנאמר לא תרדה בו בפרך, הא אינו עושה לו אלא דבר קצוב שהוא צריך לו, וכן העכו"ם שנמכר לו אם רדה בו בפרך הרי ישראל מצווין למנעו, ואם הניחוהו עוברים בלא תעשה שנאמר לא ירדנו בפרך לעיניך, ואין אנו נזקקין לכנוס לרשותו של עכו"ם ולבדוק אחריו שלא יעבידנו בפרך שנאמר לעיניך בזמן שאתה רואה.

השגת הראב"ד: מכאן אמרו חכמים שלא יאמר לו עדור וכי עד מקום פלוני. א"א הסברא שלו היא זו אבל חכמים לא פירשו בו טעם קצבה ולא אמרו אלא שלא יאמר לו עד שאבוא והוא מתעבב לבא עד שיצטער והוא הדבר המסור לשם שיכול לומר לא היה לי פנאי לבא והשם יודע בו וע"ז נאמר ויראת מאלהיך אבל בין קצבה ללא קצבה מאי ויראת איכא ועוד העבד לא יהיה אלא כפועל שיצא לעבודת השדה בשעת יציאת הפועלים ויכנס בשעת כניסתם ויאכל בשעת אכילתם ויעבוד בשדה כעין עבודתם ומה קצב יתן אדם לפועלו אבל המחבר הזה מופלג הוא ומפליג הדברים למה שירצה עכ"ל.

הלכה ז כל עבד עברי אסור לישראל שקנהו להעבידו בדברים בוזים שהם מיוחדים לעשות העבדים כגון שיוליך אחריו כליו לבית המרחץ או יחלוץ לו מנעליו שנאמר לא תעבוד בו עבודת עבד אינו נוהג בו אלא כשכיר שנאמר כשכיר כתושב יהיה עמך, ומותר לספר לו שערך ולכבס לו כסותו ולאפות לו עיסתו אבל לא יעשה אותו בלן לרבים או ספר לרבים או נחתום לרבים, ואם היתה אומנותו זאת קודם שימכר הרי זה יעשה אבל לא ילמדנו בתחלה מלאכה כלל אלא אומנות שהיה בה היא שעושה כשהיה עושה מקודם, **בד"א בעבד עברי מפני שנפשו שפלה במכירה, אבל ישראל שלא נמכר מותר להשתמש בו כעבד שהרי אינו עושה מלאכה זו אלא ברצונו ומדעת עצמו. וכתב הגהות מיימוניות הלכות עבדים פרק א הלכה ז [ג] בת"כ תניא בו אי אתה רודה אבל אתה רודה בבן חורין ע"כ: והוסיף מרן בכסף משנה הלכות עבדים פרק א הלכה ז בד"א וכו'. גם זה שם אבל בבנו ותלמידו רשאי וכתב רבינו שהוא הדין לשאר כל אדם שאינו עבד ונתן טעם לדבר:**

מתבאר מדברי הספרא והרמב"ם שחז"ל דרשו אסור לענות את העבד בשום עבודה שאינה לצורך אלא לשם עינוי וזה איסור לא תרדה, ואף גם זאת מבואר שבבן חורין מותר לרדות בפרך.

שאלות:

א { שואלים הראשונים מדוע התורה כפלה את האיסור לא תרדה בו בפרך בהפרש שלושה פסוקים? **ובאמת רש"י** הרגיש בשאלה זו ולכן פרש"י (מו) איש באחיו - להביא נשיא בעמיו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך: הרי שביאר שהפסוק השני בא להוסיף שלא רק בעבד נאמר אלא גם בנשיא ומלך וכדומא, כן ביאר הרא"ם. **ויש לשאול** כיצד רש"י מבאר נגד המדרש שמתיר בכל אדם ואוסר רק בעבד עברי?

ב { מלבד שזה נגד דרשת חז"ל הדבר נראה תמוה ביותר שהתורה מזהירה לא לענות עבד עברי ואילו בבן חורין התורה מתירה הרי הסברה הפוכה אם עבד שברשותך אסור ק"ו לאדם שאינו ברשותך שיהיה אסור?

ג { כמו כן יש להקשות על דברי רבנו יונה שכתב **בספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג אות ס'**: ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך (ויקרא כה, מו). לא ישתעבד אדם בחבריו, ואם אימתו עליהם או שהם בושים להחל דברו, לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה, אלא לרצונם ותועלתם, ואפילו להחם צפחת מים או לצאת בשליחותו אל רחוב העיר לקנות עד ככר לחם, אבל אדם שאינו נוהג כשורה מותר לצוותו לכל אשר יחפץ עכ"ל. ודבריו הובאו **בספר חרדים מצוות לא תעשה פרק ה סעיף (עג)** ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך לא ישתעבד אדם בחבירו ואם אימתו עליהם או שהם בושים להחל דברו לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה אלא לרצונם ולתועלתם ואפ"י להחם צפחת מים או לצאת בשליחותו אל רחוב העיר לקנות ככר לחם אסור אבל אדם שאינו נוהג כשורה מותר לצוותו לכל אשר יחפץ, רבינו יונה, ע"מ עכ"ל: וכן **בספר אורחות צדיקים שער האכזריות** ואם אתה איש ירא ואימתך מוטלת על הבריות, ומה שתצוה עליהם יראים

עיר התורה שקרובה אליך

מרדכי מלכא רב ואב"ד עיה"ק אלעד ת"ו יו"ר ועדת סת"ם העולמית הרבנות הראשית לישראל

לשכת הרבנות הראשית אלעד. ראש העין. הרצליה

בד"צ אלעד*בתי הוראה*שרותי דת*ירישום נישואין*כשרות*מקואות*עירובין

The office of Rabanoot Eled – in hesd of Rabbi MORDECHAI MALKA

להשיב פניך, היזהר בך מאד שלא להכביד עליהם המשא, ואפילו להחם צפחת המים, או לצאת בשליחות אל רחוב העיר לקנות רק ככר לחם. ועל זה נאמר בתורה (ויקרא כה מו): "ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך", ובוזה הוזהרנו, שלא יעבוד אדם בחבירו עבודה קשה, ולא יצוה עליו אלא דבר שעושה ברצונו ומדעתו. **מדבריהם למדנו** על כל דבר שמאלץ את חברו לעשות נגד רצונו עובר בלא תרדה בכל אדם, ויש לשאול הרי דבריהם סותרים את דברי הספרא בתרתי, דבר ראשון שבספרא מבואר שהאיסור הוא לענות בחינם ללא צורך. שנית מבואר שבכל אדם מותר:

גדר לא תרדה כל שאחר עושה עבורו שלא מרצונו:

אולם הנראה בישוב כל הקושיות לפי הרמב"ם אשר החכימנו בלשונו הטהור שכתב בבן חורין כיון שעושה מרצונו ומדעת עצמו אינו נחשב לרודה ומותר, מדבריו למדנו שכל מה שנאמר בבן חורין מותר אין הכוונה לרדות בו בפרך, שהרי ברור כיצד יכול לכפותו הרי הוא אינו ברשותו ואינו תחת שליטתו, אלא ודאי באופן שמשכירו לעבוד אצלו מרצונו ומדעתו, א"כ מותר גם אם יהיה מדובר בעבודה הכי קשה אין בזה איסור לא תרדה כי זה רצונו בשביל להרויח כסף, אולם אם שמאלצו לעשות נגד רצונו עובר בלא תרדה גם בבן חורין ק"ו מעבד עברי. ואם כינים דברנו מתבאר גם מהו גדר רודה בפרך, כל מעשה שמאלצו לעשות נגד רצונו נחשב לרודה בו בפרך ועובר על לאו, ולכן הגם שהוא עבדו ומוטל עליו לעשות כל צרכי אדונו ואין בזה משום רודה, היות והוא נמכר לו לעבד בכדי לשרתו ולעשות רצון אדונו חשוב נעשה מרצונו ולא רודה, אבל כאשר מבקש ממנו לעשות פעולה שאין בה צורך לאדונו אפילו תהיה פעולה הכי קלה נחשב לרודה כיון שזה נגד רצונו לעשות בחינם ללא צורך. ודון מיניה שזה הכלל לכל מעשה ומעשה שמבקש מכל אדם אם הדבר מרצונו הטוב הרי זה אינו רודה, ואם הדבר נגד רצונו נחשב לרודה בין בעבד ובין חורין.

רמז הדברים בפסוק:

ומה מתקו מדבש דברי האלשיך הקדוש בפרשת בהר אשר כתב לבאר גדר הלאו של רודה בפרך הנ"ל בלשון הפסוק וז"ל לא תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך. (מג): הנה על פסוק (שמות א יג) ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך, פירשו ז"ל (סוטה יא ב) בפה רך בלשון רכה שהיה להנצל מהעונשים. **ועל דרך זה יאמר פה**, הלא הזהרתך לבלתי עבוד בו עבודת עבד, לא תרדה בו רדוי שהוא רודה על עבדו שהוא עבודת עבד, **ויהיה בפה רך שתחלה פניו עד יתרצה ותאמר מרצונו הוא עושה**. כי הלא ויראת מאלהיך, **כי אתה עושה הכנות לשיעשה מה שאין לבו חפץ. כי הוא יתברך יודע כי לא מלבו הוא עושה לולא חלית פניו ובוש ממך עכ"ל:**

הבנת דברי רבנו יונה:

וממילא בא רבנו יונה ומלדנו להועיל כל שיש אימה או בושה לאדם ממנו יש חשש שעושה שלא מרצונו אלא מפני האימה או בושה ועובר בלא תרדה, והן הם דברי רש"י שבוזה מיישב כפל הדברים שבא הפסוק השני ללמדנו דבר זה שלא רק בעבד האיסור אלא גם במלך ונשיא שמתוך מעמדן יעשו אחרים מבוקשם למרות שזה נגד רצונם ובוזה עובר על לא תרדה, וכן כל אדם במעמדו. נמצא שהכל מקשה אחת כי הגדר של רודה בפרך הוא שעושה נגד רצונו ולא משנה גודל הבקשה וכמבואר בפסיקתא אפילו בקשה קטנה להחם או לצננן מים בחינם שודאי שזה לא לרצונו חשוב רודה בפרך. ובוזה מתיישבים דברי רש"י שנכתב שני פסוקים אחד לעבד עברי והשני לרבות בן חורין כשזה נגד רצונו. ובוזה יתיישבו עוד קושיות שהקשו בנידון זה, עיין בגר"פ על הרס"ג מה שהקשה על דברי הראב"ד שהובא בשט"מ בב"מ דף נט ששייך בגר לא תרדה, והקשה הרי הוא בן חורין ולא שייך לא תרדה. וכן קושיית המנחת חינוך מצוה שמ"ז על דברי הקצות חו"מ סימן קעא סו"ס ק"א בביאור דברי הרשב"א. ולהנ"ל הכל מיושב שפשוט וברור שנוהג בבן חורין לא תרדה אך דוקא נגד רצונו אך אם הדבר מרצונו אין לא תרדה ודו"ק.

חובת הזהירות מלא תרדה בכל מעמד:

עלה בידנו ללמוד דעת התורה הקדושה והשקפתה כיצד חייב כל אדם לשמור על מעמדו של כל אדם באשר הוא, ואין לאחד שיש לו מעמד חשוב יותר מחברו לנצל את חולשתו של השני ולבקש ממנו דבר שיעשה מפני אימתו או בושתו, כי זה נקרא רודנות ועובר על לא תרדה, בהיות ובעיני התורה יש שויון חברתי והערכה הדדית וזכות קיום בכבוד לכל אדם מישראל כי בצלם אלוקים הוא נברא כמוהו, ולכן חיי חברה תקינה ברוח התורה היא שנותנת מקום של כבוד לכל אדם באשר הוא, וכמאמר התנא יהי כבוד חברך כשלך ותדע לדאוג לכבודו כמו שאתה דואג לכבודך, והדבר מושתת על היסוד של ואהבת לרעך כמוך דמאי דסאני עלך לא תעביד לחברך וכמו שאתה מעוניין לעצמך בחירות ובביטוי העצמאות ללא ששולטים ורודים בך, כך כל אחד חייב לחשוב על חברו כיצד יהיה נזהר לתת את הכבוד והחרות והעצמאות לחברו. מה גם שאינך יודע מי יותר חשוב למעלה וכבר אמרו לנו חז"ל (פסחים נ א) עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה. לזאת חובתו של כל אדם במעמדו איזה שיהיה להיות זהיר ונזהר בלאו זה, ולכן האדם ובני ביתו אשתו ובניו, וכן האדם בתפקידו או בעסקו, חובה עליו לתת את הדעת בבקשותיו שמא נכללים בכלל הלאו לא תרדה בו בפרך מפני שנעשים מתוך אימה בושה והכרח ולא מרצון.

צוואת הגר"א:

כתוב בצוואת הגר"א אות לח: בני ובנותי שליט"א מימי נזהרתי לצוות למשרתת שלנו ואפי' היא נוכרית לעשות דבר קשה או דבר שנפשו של אדם קצה ממנו, כגון שלפעמים רחוקים קרה לי שהוצרכתי לנקבי' בלילה על כלי הלילה אז מיד בבקר השכמתי ושפכתי בעצמי הצואה לביה"כ ואמרתי בליה"כ ושמתי בלבי הלה עשני עשהו ואפי' על בהמה צווי הקב"ה לחוס עליה וכדקיי"ל

עיר התורה שקרובה אליך

מרדכי מלכא

רב ואב"ד עיה"ק אלעד ת"ו

יו"ר ועדת סת"ם העולמית
הרבנות הראשית לישראל

לשכת הרבנות הראשית אלעד. ראש העין. הרצליה

בד"צ אלעד*בתי הוראה*שרותי דת*רישום נישואין*כשרות*מקואות*עירובין

The office of Rabanoot Eled – in hesd of Rabbi MORDECHAI MALKA

צעב"ח דאוי ומכ"ש כל אדם ק"ו בן בנו של ק"ו במשרת ישראל שצונו אבינו שבשמים לא תרדה בו בפרך וכן תעשו גם אתם כי כן ציוותי. ובחיי ראשי כי זוכרני כד הוינא טליא ואמרתי באמצע הסעודה להמשרתת שתביא לי לשתות והמשרתת תמיד היתה בשבת יושבת על השלחן של ע"ר צוק"ל וגער בי אממ"ו צוק"ל ואמר כל עמל אדם לפיהו וגם לה לב כמוך ועתה היא אוכלת, והוצרכתי בעצמי לקום ולהביא לי לשתות, וכן נזהרתי מימי לבלי לומר למשרתת באמצע שתעשה לי דבר. מעשה עם הגר"א וסרמון והחזו"א, גם ללחוץ לומר דבר תורה יש לא תרדה:

וראיתי עוד בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סימן תקמ ושמעתי שפעם היו רבינו החזו"א זצ"ל והקדוש הגר"א וסרמון זצ"ל שחתונה אצל ת"ח מובהק, הגר"א זצ"ל הפציר בחזו"א שיאמר דרשה, אבל הוא סירב, והגר"א זצ"ל לא פסק ללחוץ עד שאמר "מובטחני שבזה אין איסור לא תרדה בו בפרך" והחזו"א זצ"ל ענה אני לא כ"כ בטוח, והגר"א זצ"ל נרתע וביקש ממנו מחילה, ועיין באגרות חזו"א ח"ב (פ"ט) שמביא דברי רבינו יונה (ובספר יוסף אומץ חידוש שעובר אפילו בבני ביתו אם מבקש מהם מלאכה שאינה צריכה וע"י בחינוך שמ"ו שכתב וראוי לאדם לזהר בענין זה המצוה גם בהיות עניים בני ביתו ולהזהר בה הרבה עי"ש). **וכן כתב בספר אורחות הקהלות יעקב שלא להפציר באדם שידרוש: זו"ל באות לו:** בבר מצוה של נכדו ר' משה שיחי' הפצירו רבות בכמה רבנים שידרוש, כשראה את זה מו"ר הקפיד ואמר שיש כאן לאו גמור "לא תרדה בו בפרך" ואסור להפציר שידרוש ואם רוצה מרצונו הטוב שידרוש אבל לא להפציר, כשבקשו מראש ישיבה חשוב לדרוש שאל את מו"ר אם לדרוש, וענה לו תדרוש רגע אחד, ואח"כ ראיתי כשנכנס מגיד מפורסם נהנה מו"ר ואמר עכשיו כבר תהי' דרשה של מחצית השעה.

מעשה עם הגר"ס כל שיכול לחסוך טירחה לזולת ולוותר על הידור מצוה יש בו לא תרדה:

מעשה בהגאון רבי ישראל סאלאנטער ז"ל ששהה פעם בדרכו אצל אכסניה אחת שקיבלוהו בכל הכבוד הראוי לו כשכל בני הבית עומדים לפניו הכן לשרתו למלאות חפצו ורצונו. ויהי בעת הסעודה כשהתבוננו בו אנשי הבית לראות דרכיו ומנהגיו של אותו צדיק על כל דקדוקיו והנה שמו על לב שבשעה שנטל ידיו לסעודה צמצם בשיעור המים ונטל במעט מים רק לצאת ידי חובה אף שהכד היה מלא וגדוש במים, ויתמהו האנשים בלבם הן ידוע אמרם ז"ל שבת ס"ב ע"ב שמי שנוטל ידיו מלא חפנים מים נותנים לו משמים מלא חפני טיבותא ומה גם שהיה כאן מים די והותר, לאחר שהרהיב אחד עוז ושאלהו על כך, נענה לו אותו צדיק ראה ראיתי את טירחת הנערה המשרתת בלכתה כל פעם להביא את המים ממרחק תוך שהיא כורעת תחת כובד המשא, לפיכך אמרתי בלבי אל אהיה מן המהדרין במצוות על חשבונה של ריבה זו.

עוד מעשה עם הגר"ס להקפיד על חשש לא תרדה יותר מהידור באפיית מצות: ר' ישראל מסאלאנטער בהיות פעם חולה בערב פסח ביקש מתלמידיו שישגיחו במקומו בזמן אפיית המצות, שאלו אותו תלמידיו מה בעיקר עלינו להשגיח ענה להם שלא ימהרו את העובדים ולא יכבידו עליהם את העבודה.

דברי הגר"ח קנייבסקי שליט"א אביו חשש לכתוב לנדיב משום לא תרדה:

כתב הגר"ח קנייבסקי שליט"א בספר בינת המידות, לא תרדה בו בפרך: אבא זצ"ל לא היה כותב מכתב בקשת תמיכה כספית לאדם פרטי ומסויים כי חשש משום "לא תרדה בו בפרך" היה מוכן רק לכתוב באופן כללי.

החזרת ספרים לספריה משום לא תרדה:

הגאון ר' נחום מאיר קרליץ זצ"ל תלה מודעה בכולל חזו"א כי מי שאינו מחזיר ספר למקומו עובר בלאו זה של "לא תרדה בו בפרך" של מסדר הספרים, וזה לפי מה שכתב רבינו יונה ז"ל שערי תשובה שער שלישי סי' ס' שכאשר מבקש מאדם לעשות דבר ועושה שלא לרצונו ה"ז עובר בלאו.

מוסר השכל:

אחר כל הדברים האלו למדנו עד כמה חובתו של כל אדם הורים והילדים בעל ואשה מנהל ומעסיק רב וגבאי וכל תפקיד שיש לאדם עליו להתבונן בכל בקשה ובקשה ובכל מעשה ומעשה האם אינו מביא את הזולת לרודה בו בפרך בהיות ועושה הדבר שלא מרצונו, כמו כן פעמים רבות ישנם בני אדם המנצלים את טוב ליבו או תמימותו של הזולת להרבות בשכנוע לעשות כדבריו ומפצירים בו אם שהדבר טוב או שמבחינה רוחנית עד שמסכים לכאורה אך אינו אלא בפיו וליבו רחוק ממנו והוא בכלל לא תרדה, זאת ועוד הייתי מוסיף ואומר דברים שצלערי אני שומע מפאת תפקידי שפעמים רבות ישנם בעלים אשר יושבים ללמוד או לעסוק בדברי מצוה למרות שהן מתבקשים מהאשה אשר משועת לעזרה והיא קורסת מהנטל של הבית וגידול הילדים והבעל מעלים עינו ממנה באיצטל של תורה וקדושה אין ספק שהוא בכלל לא תרדה בו בפרך, בהיות ומחובתו להיות שותף לצרכי הבית ולשאת בעול הבית ורק לאחר מכן יכול לעסוק בתורה ובמצוות, וכבר נאמר בספרים הקדושים שיש גיהנום של צדיקים אשר יענשו על תורתם ועל מצוותיהם הבאים בעבירה, עד כמה גדלו מעשיהו של גדולי ישראל בזהירותם בכבוד הזולת ובמעמדו של כל אדם, וככל שנהיה רגישים לכך נרבה אהבה ואחוה שלום ורעות כל אדם בביתו ובכלל עם ישראל ובה נזכה לביאת גואל צדק בקרוב אמן ואמן.

בידידות ואהבה וכברכת שבת שלום ומבורך

הצב"י מרדכי מלכא ס"ט